

१८. माझे कुटुंब आणि घर

करून पहा

कुटुंबातील व्यक्तींची संख्या आणि आई-वडिलांचे व्यवसाय यांच्या आधारे आपापल्या कुटुंबाविषयी माहिती लिहा.

- कुटुंबात आई, वडील व त्यांच्या मुलांचा समावेश असतो.
- याशिवाय काही कुटुंबांत आजी-आजोबाही असतात.
- कुटुंबातील व्यक्तींची संख्या वेगवेगळी असू शकते.

आपण आपल्या कुटुंबात जन्मतो, वाढतो. आई-वडील आपल्याला लहानाचे मोठे करतात. आपली काळजी घेतात. कुटुंबात आपल्याला सर्व प्रकारची सुरक्षितता मिळते. आपली अन्न, वस्त्र आणि निवारा यांची गरज कुटुंबात पूर्ण होते. कुटुंबातील इतर व्यक्तीही आपला सांभाळ करतात. कुटुंबातील व्यक्तींमध्ये जिव्हाळा असतो. प्रेम व आपुलकीमुळे आपल्याला कुटुंबात राहायला आवडते. अडीअडचणीच्या काळात सर्वजण एकमेकांना मदत करतात. आजारी पडू नये म्हणून काळजी घेतात. आजारपणात आपले आई-वडील आपली देखभाल करतात.

छोटे कुटुंब आणि मोठे कुटुंब

काही कुटुंबांमध्ये आई-वडील व त्यांची एक किंवा दोन मुले एवढीच माणसे असतात. अशा कुटुंबांना छोटे कुटुंब म्हणतात. काही कुटुंबांत आजी-आजोबा, काका-काकू, सख्खी व चुलत भावंडे राहतात. अशा कुटुंबांना मोठे कुटुंब म्हणतात.

विस्तारित कुटुंब

आपल्या कुटुंबाशी आपले अनेक नातेवाईक जोडलेले असतात. काका, काकू, मामा, मामी, आत्या, मावशी आपल्या नात्यागोत्याची असतात. अशा कुटुंबाला विस्तारित कुटुंब म्हणतात. नातेवाइकांमुळे आपले कुटुंब विस्तारते.

विस्तारित कुटुंब

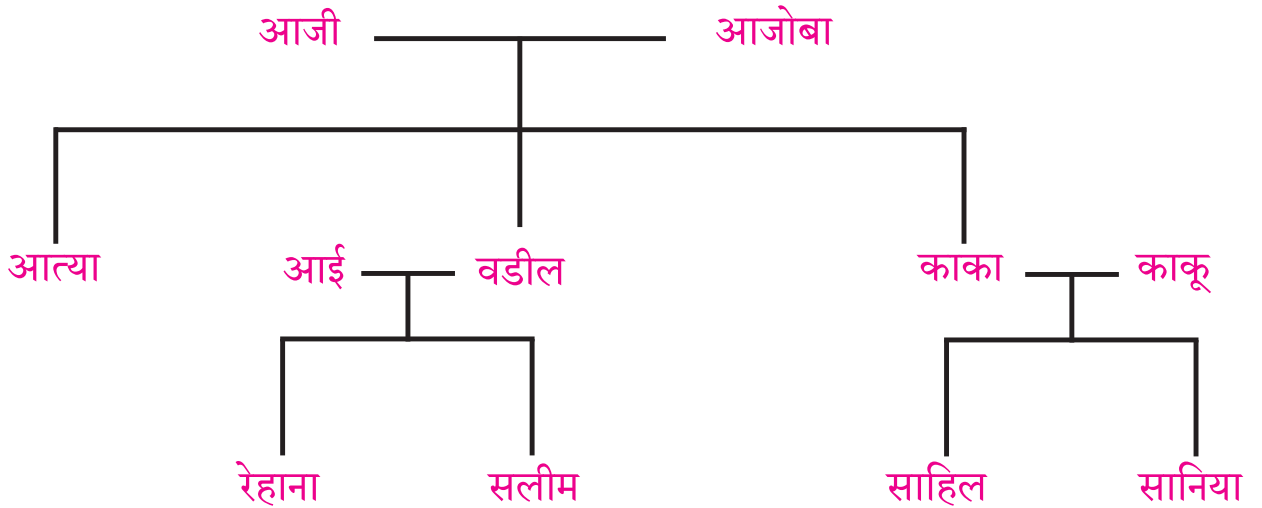
विस्तारित कुटुंबातील सर्वजण एका घरात राहात नाहीत, पण त्यांच्यात प्रेम व जिऱ्हाळा असतो. वेगवेगळ्या प्रसंगी ते एकमेकांना भेटत असतात.

- तुमच्या विस्तारित कुटुंबात कोण कोण आहे ?
- तुमचे त्यांच्याशी कोणते नाते आहे ?
- तुमच्या विस्तारित कुटुंबातील लोक कोणत्या प्रसंगी भेटतात ?

करून पहा

कुटुंबवृक्ष : तिसऱ्या इयत्तेत शिकणारी रेहाना घरातील व्यक्तींच्या फोटोंचा अल्बम पाहत होती. वाढदिवस, लग्न अशा प्रसंगीचे फोटो पाहताना तिला काही चेहरे ओळखीचे, तर काही चेहरे अनोळखी वाटले. काही फोटोंमधील चेहरे तिला पुन्हा पुन्हा सगळीकडे दिसले. रेहानाने आईला विचारले, की हे सगळे लोक कोण आहेत? आई म्हणाली, हे सगळे आपले नातेवाईक आहेत. या फोटोंमध्ये काका-काकू, मामा-मामी, दोन्हीकडचे आजी-आजोबा आहेत. रेहाना आईला म्हणाली - मला सगळे नीट समजावून सांग. आईने रेहानाला समजावून सांगण्यासाठी एक चित्र काढले.

रेहानाचा कुटुंबवृक्ष

काळाच्या ओघात कुटुंबाच्या अनेक पिढ्या तयार होतात. अशा पिढ्यांची वंशावळ तयार होते.

- तुम्ही आई-वडिलांच्या मदतीने तुमच्या कुटुंबाचा कुटुंबवृक्ष तयार करा.

कुटुंबसंस्थेतील बदल : काळाप्रमाणे कुटुंबसंस्था बदलत जाते. एकेकाळी आजी-आजोबा, आई-वडील, काका-काकू आणि सख्खी व चुलत भावंडे या सर्वांचे मिळून मोठे कुटुंब असे. त्याला एकत्र कुटुंब म्हणत. ही सर्व माणसे एकत्र राहत. नोकरी, उद्योग-व्यवसायाच्या निमित्ताने ही एका घरातील माणसे वेगवेगळ्या ठिकाणी राहू लागली, की त्यांची वेगळी कुटुंबे तयार होतात. अशा कुटुंबांना विभक्त कुटुंब म्हणतात. अशा प्रकारे कुटुंबसंस्थेत बदल झाला आहे.

कुटुंबातील आपली कामे

एकच व्यक्ती काम करत आहे.

प्रत्येक व्यक्ती काम करते.

करून पहा

- आपल्या घरातील कामांची यादी तयार करा.
- तुमच्या घरात ही कामे कोण करते ?
- यांतील कोणती कामे करायला तुम्हांला आवडते ?
- तुम्ही घरातील एकमेकांची कामे करता का ?

पाण्याची साठवण, स्वयंपाक करणे व स्वच्छता ही घरात रोज करावी लागणारी कामे आहेत. घरात सणवार व समारंभ साजरे होत असतात. पाहुणे येतात. त्यांचे आगत-स्वागत करावे लागते. वयस्कर व्यक्तींच्या आरोग्याची काळजी घ्यावी लागते. घरात अशी खूप कामे असतात. ती सर्वांनी वाटून घेतली पाहिजेत. कुटुंबातील कामे सर्वांनी केल्यास कोणा एकाच व्यक्तीवर भार पडत नाही. घरातील प्रत्येक छोटे-मोठे काम महत्त्वाचे असते. ही कामे प्रेमाने व आपुलकीने सर्वजण करतात. त्याची आपल्याला जाण असावी.

घराची स्वच्छता व सजावट

करून पहा

घराच्या स्वच्छतेसाठी आणि नीटनेटकेपणासाठी कोणती कामे करावी लागतात, याची यादी तयार करा.

नीटनेटके घर

पसारा असलेले घर

- वरील दोन चित्रांत तुम्हांला कोणता फरक दिसतो, ते वहीत लिहा.

आपले घर स्वच्छ व नीटनेटके असेल, तर आपल्याला प्रसन्न वाटते. घरात सगळीकडे पसारा असला, तर कोणालाच वस्तू वेळेवर सापडत नाहीत. घरात स्वच्छता राखणे ही कुटुंबातील सर्वांची जबाबदारी आहे. घरातील केरकचरा इकडे तिकडे फेकू नये. तो कचरापेटीत टाकावा. कचरा घराच्या बाहेर तर मुळीच फेकू नये. म्हणजे परिसर स्वच्छ रहायला मदत होईल.

हे नेहमी लक्षात ठेवा

- घरातील ओला व सुका कचरा वेगळा करा. तो दोन वेगवेगळ्या टोपल्यांमध्ये टाका. ओल्या कचऱ्यापासून खत तयार करता येते. सुक्या कचऱ्यातून कागद, काच, पत्रा वेगळा करता येतो. त्याचा पुन्हा वापर करता येतो.

करून पहा

घराची सजावट करा

- घराची सजावट कशी करायची, हे सगळ्यांनी मिळून ठरवा.
- जी सजावट तुम्हांला स्वतःला करता येणार नाही, त्या सजावटीसाठी मोठ्यांची मदत घ्या.
- सजावट करण्यासाठी तुम्ही कोणते साहित्य वापरले ?
खाली दिलेल्या सजावटीच्या साहित्यातील जे साहित्य जास्त वापरू नये, त्याखाली 'X' अशी खूण करा.
ते का वापरू नये ते सांगा.

फुले

☐

थर्माकोल

☐

प्लॅस्टिक

☐

पताका

☐

रांगोळी

☐

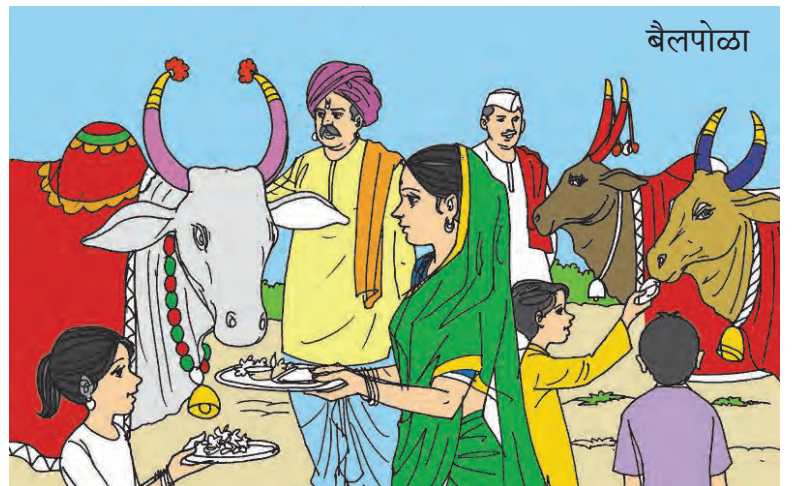
रासायनिक रंग

☐

सांगा पाहू

सण - उत्सव

- आपण सण-उत्सव का साजरे करतो ?
- आपले सण-उत्सव कोणत्या बाबींशी संबंधित आहेत ?

आपण कुटुंबात अनेक सण-उत्सव साजरे करतो. कुटुंबातच नव्हे, तर आपल्या देशात विविध भागांत विविध उत्सव साजरे केले जातात. शेती हा आपल्या देशातील मुख्य व्यवसाय आहे. आपले अनेक उत्सव शेती आणि पर्यावरण यांच्याशी संबंधित आहेत. होळी हा वसंत ऋतूच्या स्वागताचा उत्सव आहे. पंजाबमध्ये पीक कापणीच्या सुमारास 'वैशाखी' हा उत्सव साजरा केला जातो. महाराष्ट्रात पेरणीनंतर 'बैलपोळा' हा सण साजरा करतात. तमिळनाडूमध्ये 'पोंगल', तर केरळमध्ये 'ओणम' हे उत्सव पीक कापणीच्या हंगामात साजरे होतात. दसरा, दिवाळी, गुढीपाडवा यांसारखे सण पिके हातांत आल्यानंतर साजरे केले जातात.

पर्युषणपर्व, बुद्धपौर्णिमा, रमजान ईद, नाताळ, पतेती हे महत्त्वाचे सण आहेत. सण आणि उत्सव कोणतेही असोत, सर्व भारतीय त्यांत आनंदाने सहभागी होतात. एकमेकांना शुभेच्छा देतात.

'स्वातंत्र्यदिन' आणि 'प्रजासत्ताक दिन' हे आपले राष्ट्रीय उत्सव आहेत. सर्व नागरिक ते साजरे करतात. १५ ऑगस्ट १९४७ रोजी आपल्या देशाला ब्रिटिशांपासून स्वातंत्र्य मिळाले. म्हणून तो दिवस आपण 'स्वातंत्र्यदिन' म्हणून साजरा करतो. भारतीय संविधानाची अंमलबजावणी २६ जानेवारी १९५० पासून सुरू करण्यात आली. म्हणून हा दिवस आपण 'प्रजासत्ताक दिन' म्हणून साजरा करतो.

उत्सवामुळे लोक एकत्र येतात. त्यांच्यात एकोप्याची भावना वाढते. उत्सवात गाणी, नृत्ये, रांगोळ्या, खेळ, स्पर्धा, शर्यती यांची रेलचेल असते. त्यामुळे आपल्याला आनंद मिळतो. सण-उत्सव साजरे करताना आपण पर्यावरणाची हानी होणार नाही याची काळजी घेतली पाहिजे. मोठ्या आवाजात गाणी लावली तर वृद्ध व्यक्तींना व लहान मुलांना त्रास होतो. मोठ्या आवाजामुळे ध्वनिप्रदूषण होते.

माहीत आहे का तुम्हांला ?

महाराष्ट्रात अनेक आदिवासी जमाती आहेत. ठाणे जिल्ह्यात 'वारली' ही आदिवासी जमात आढळते. ज्येष्ठ महिन्यात पावसाळ्याच्या सुरुवातीला त्यांच्याकडे 'कोली भाजी' (कोवळी भाजी) नावाचा एक कौटुंबिक सण साजरा केला जातो. कोली ही एक जंगली वनस्पती असून तिचा भाजीसारखा वापर होतो. पाऊस सुरू झाल्यानंतर ही वनस्पती उगवते. कुटुंबातील व्यक्ती आजूबाजूच्या परिसरात जाऊन ताजी, कोवळी असलेली कोली जमा करून आणतात. भाजी शिजवून देवाला तिचा नैवेद्य दाखवला जातो. नंतर कुटुंबातील सर्वजण मिळून जेवतात.

माहीत आहे का तुम्हांला ?

मकरसंक्रांती हा सण हिवाळ्यात साजरा केला जातो. या दिवशी मित्र, नातेवाईक एकमेकांना तीळगूळ देतात. तीळ हे या काळात होणारे महत्त्वाचे पीक आहे. थंडीच्या काळात शरीरातील उष्णता टिकवून ठेवण्यासाठी तीळ खाणे चांगले असते.

आपण काय शिकलो

- * कुटुंबात आपल्याला सर्व प्रकारची सुरक्षितता मिळते.
- * कुटुंबाचे छोटे कुटुंब, मोठे कुटुंब, विस्तारित कुटुंब असे प्रकार असतात.
- * अनेक पिढ्यांची वंशावळ तयार होते.
- * घरातील प्रत्येक छोटे-मोठे काम महत्त्वाचे असते.
- * आपले घर, परिसर स्वच्छ ठेवावा.
- * आपले अनेक उत्सव शेती आणि पर्यावरण यांच्याशी निगडित आहेत.
- * स्वातंत्र्यदिन आणि प्रजासत्ताक दिन हे आपले राष्ट्रीय उत्सव आहेत.
- * सण-उत्सवांमुळे लोकांत एकोप्याची भावना वाढते.
- * सण-उत्सवात आपण एकमेकांना भेटतो, एकमेकांशी बोलतो, आपल्याला एकमेकांचा आधार वाटतो.

स्वाध्याय

(अ) खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- (१) कुटुंबात कोणत्या गरजा पूर्ण होतात ?
- (२) आजारपणात आपली देखभाल कोण करते ?
- (३) विस्तारित कुटुंबाचे सदस्य केव्हा एकत्र येतात ?
- (४) उत्सवात कोणत्या बाबींची रेलचेल असते ?

(आ) योग्य/अयोग्य लिहा.

- (१) अडीअडचणीच्या काळात सर्वांनी एकमेकांना मदत करावी.
- (२) घरातील सर्व कामे सर्वांनी वाटून घेतली पाहिजेत.
- (३) कचरा कचरापेटीत टाकू नये.
- (४) ध्वनिप्रदूषण होईल इतक्या मोठ्या आवाजात गाणी लावू नयेत.

उपक्रम

- (१) आजी-आजोबांच्या काळातील दागिने, भांडी यांची यादी करा. त्यांची चित्रे काढा.
- (२) विविध सण व उत्सव यांच्यामागे असलेल्या कथा पालक/शिक्षक यांच्या मदतीने समजावून घ्या.

